

ELS DIETARIS DE JOSEP VALLVERDÚ, DE LA LLUITA AL DESENCÍS

Maria Pujol-Valls
Lancaster University

Aquest estudi es proposa esbrinar si el desengany que es desprèn dels últims dietaris de Josep Vallverdú és il·lustratiu d'una trajectòria literària frustrada o bé si aquest desencís és vers la realitat en què viu.

La frustració personal que s'expressa en els dietaris *Hora nona*, *Llibre de capvespres* (2005) i *Quasi nou llunes* (2007), escrits quan l'autor ja sobrepassa la vuitantena d'anys, em fa qüestionar si Vallverdú lamenta no haver aconseguit un estatus d'escriptor més reconegut, és a dir, si el seu projecte personal ha fracassat en part, o si està desenganyat perquè el projecte col·lectiu de normalització cultural pel qual ha lluitat sempre no ha reeixit.

Per respondre aquesta pregunta, primer examinaré l'abast de la seva carrera literària. El segon pas consistirà a valorar si la normalitat a la qual ell aspirava s'ha acomplert. Finalment, establiré vincles entre els dos àmbits per identificar què origina el desencís copsat en aquests dietaris recents.

La carrera literària de Josep Vallverdú s'ha desplegat en diversos camps. El gènere que l'ha convertit en un autor famós ha estat indubtablement la literatura infantil i juvenil. Però no es pot oblidar la prolífica producció assagística i les abundants traduccions. La publicació d'*El venedor de peixos* l'any 1960, la seva primera novel·la en català per als lectors més joves, marca el tret de sortida del mig centenar de títols que escriurà per a aquest públic. Tant les institucions com els lectors han demostrat el seu reconeixement a bastament ja que els premis més significatius per a narrativa infantil i juvenil en català figuren en la seva biografia, a part d'altres guardons internacionals.¹³¹

¹³¹ Se li ha atorgat el Premi Joaquim Ruyra, dos Premis Folch i Torres, el Premi Serra d'Or, el Premi Generalitat i diversos premis estatals i estrangers, entre els quals cal destacar la candidatura al Premi Andersen (l'equivalent al Nobel de literatura infantil i juvenil); també forma part de la Llista d'Honor de l'IBBY, el

El nombre d'obres seves traduïdes tampoc no fa cap mal paper. Una trentena llarga de narracions infantils i juvenils s'han traduït al castellà, i en molt menys nombre al basc, italià, gallec i rus. Aquestes dades es converteixen en una arma de doble tall: demostren, d'una banda, que la major part de la seva producció infantil i juvenil es tradueix i, de l'altra, que aquestes traduccions normalment no van més enllà del castellà. Aquesta paradoxa es deu també a la qualitat i al prestigi que Vallverdú ha adquirit com a autor infantil i juvenil, i alhora s'explica gràcies a la peculiaritat que la indústria editorial en llengua castellana peninsular es trobi situada en gran mesura a Barcelona, ja que facilita que les obres originalment en català també es publiquin en castellà.

Pel que fa al ressò entre els lectors, la major part de joves catalans no té cap dubte a l'hora d'identificar qui és el Rovelló, el gos protagonista de la novel·la més famosa de Vallverdú. Aquí cal aclarir que Rovelló també és conegut gràcies als dibuixos animats basats en la novel·la, però aquest fet no treu cap mèrit a la feina de l'autor: ben pocs escriptors catalans han pogut veure els seus personatges fer el salt a la televisió. Dit d'una altra manera, si entrem en qualsevol llibreria o biblioteca de poble o d'una escola catalana —sobretot si és de Catalunya—, és molt possible que hi trobem mitja dotzena de novel·les seves. O si fem un cop d'ull a la prestatgeria de qualsevol jove, l'autor català que té més números per a aparèixer-hi és Josep Vallverdú. Aquest últim fet, però, desencadena les qüestions següents: Vallverdú és un dels escriptors catalans que té més probabilitats de ser present en la lleixa d'aquest noi o noia perquè ha esdevingut un referent? S'hi troba acompanyat d'altres autors catalans reconeguts? I, anant més enllà, si mirem el prestatge dels pares d'aquest jove, hi trobem algun dels seus assajos? I alguna de les traduccions que ell ha fet? Al final d'aquest treball es respondrà si la presència o absència d'aquests diversos llibres va en concordança amb el prestigi de l'autor i la normalitat de la seva literatura.

Pel que fa a la recepció dels seus assajos, el panorama és ben diferent del de la seva obra infantil i juvenil. La figura del Vallverdú per a

consell internacional de llibres per a joves, i ha ocupat el càrrec de President d'Honor del Congrés de Literatura Infantil i Juvenil Catalana.

adults ha adquirit una difusió més reduïda que la seva obra per a lectors joves. Conseqüentment, la seva faceta com a escriptor de dietaris és poc coneguda, fet que delata una deficiència en els mitjans de difusió culturals. És a dir, el desconeixement sobre els llibres de no-ficció per a adults d'aquest escriptor no es deu a la falta de volum i qualitat de la seva producció, sinó a la manca de plataformes de crítica i divulgació literària. Malgrat l'existència anèmica d'aquests circuits, els seus tretze títols assagístics han rebut valoracions positives per part d'institucions i estudiosos reconeguts. Tampoc no es pot ignorar que l'assaig *Proses de ponent* ha estat lectura obligatòria en secundària i també apareix en molts dels catàlegs de les biblioteques dels nostres barris, però segurament molt més empolsat que els llibres amb més colorines d'uns prestatges més enllà.

Per reblar el clau de l'encasellament de Vallverdú dins de la categoria de literatura per a infants i joves, comentaré la seva vessant com a traductor. En la dècada dels seixanta, al cap de quinze anys de traduir de l'anglès al castellà, és una de les primeres persones que rep encàrrecs de traduccions al català des de l'inici del franquisme, juntament amb Maria Aurèlia Capmany i Manuel de Pedrolo. Més d'una dotzena d'editorials li confien les versions en català d'autors i gèneres ben dispars.¹³² Encarar la varietat d'estils d'aquests originals té el repte afegit, en el cas de Vallverdú, d'haver de maniobrar amb una llengua que ha estat fora de circulació pública des del final de la Guerra Civil i que també ha patit uns altres sotracs poques dècades enrere. Per tant, per realitzar aquestes traduccions al català, els torsimanys de la represa poden emmirallar-se en els traductors noucentistes o poden crear un nou model de llengua més planer i proper al carrer, tal com van intentar alguns professionals de la generació anterior a la seva durant els anys vint.¹³³ Vallverdú beu dels seus precedents noucentistes, però aconsegueix desmarcar-se bastant de la seva tibantor i floritura, de manera que col·labora en l'establiment d'un

¹³² Vallverdú tradueix G. K. Chesterton, Bronislaw Malinowski, Jean Piaget, Martin Luther King, Graham Greene, Robert Louis Stevenson, Henry James, Edgar Allan Poe, John Steinbeck, Oscar Wilde, Jack London i Gianni Rodari, entre d'altres.

¹³³ Xavier Pericay i Ferran Toutain (1996) analitzen detalladament el model lingüístic noucentista.

català escrit modern i apte per a diferents registres. El model de llengua que crea no només és funcional per a les seves traduccions i per a la resta de la seva obra literària, sinó que esdevé model per als seus contemporanis i successors.

Per a acabar l'exploració sobre els resultats de la seva trajectòria literària, cal afegir que la carrera de Vallverdú ha estat mereixedora d'una Creu de Sant Jordi, un Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, un Premi Trajectòria de la Setmana del Llibre en Català i un títol de Doctor Honoris Causa per la Universitat de Lleida.

Ara bé, tot aquest reguitzell de premis, llibres publicats i traduïts és només una cara de la moneda; ara ja podem dir que és la cara més amable de la moneda, la cara que no pot desencisar gaire Vallverdú ja que, si es fa un repàs de la seva activitat literària, ens adonem que ha aconseguit en bona part el seu projecte personal d'esdevenir un autor polifacètic —*tot terreny*, se l'ha anomenat. Així doncs, han d'existir altres fets que el portin a afirmar rotundament en els seus dos últims dietaris que està desenganyat.

Vallverdú escriu els dietaris *Hora nona. Llibre de capvespres* i *Quasi nou llunes* durant el 2004 i el 2006-2007 respectivament, tot i que l'any 1991 ja s'ha iniciat en aquest gènere amb *Les vuit estacions*, un text que ofereix una visió del món més esperançadora. Encara que aquests tres títols corresponen als seus únics dietaris pròpiament dits, Vallverdú escriu al llarg de la seva vida una altra prosa autobiogràfica i assagística que ell anomena *llibres personals*.¹³⁴ Aquests volums inclouen reculls de premsa i de ponències, assaig sobre les terres de ponent i sobre la seva obra, i una trilogia memorialística. Encara que la forma de tots aquests gèneres sigui diferent, totes les obres tenen diversos denominadors comuns de manera que els dietaris estan en plena consonància amb la resta de la seva obra per a adults.¹³⁵

¹³⁴ La llista dels dietaris de Josep Vallverdú dins la seva producció assagística apareix al final del document.

¹³⁵ Les característiques que diferencien aquests gèneres mereixerien un estudi més a fons.

El període de temps entre el primer i els dos últims dietaris li fa agafar una perspectiva més pessimista perquè les seves apreciacions sobre certs aspectes socials, polítics i culturals reflecteixen un home que valora amb desencís, dolor i tristesa el seu pas per aquest món i l'evolució del seu país. En moltes de les cartes dirigides al seu amic Niço que componen *Hora nona*, declara la seva insatisfacció i desil·lusió com a escriptor i com a català. En la primera, que adopta la funció de pròleg, ja hi destaca els seus sentiments.

Són moltes les matèries sobre les quals opino en aquest llibre, i em reconec potser agosarat i imprudent algun cop, però t'asseguro que ho he escrit tot des del plantejament més constructiu i alhora des de la lucidesa de qui, per l'edat i per l'amargor massa sovint sentida, espera poc de la vida (VALLVERDÚ: 2005, 10).

Diverses afirmacions dels dos dietaris indiquen que Vallverdú està frustrat perquè la realitat dels Països Catalans a principi del segle XXI no es correspon amb el que ell i molts catalans havien imaginat durant el franquisme, la transició i l'inici de la democràcia. Veu que la feina titànica d'ell i dels homes de lletres de la seva generació no ha donat els resultats que esperaven. El fet que aquest sentiment encara no s'hagi despertat en el primer dietari es pot explicar perquè l'any 1991 Vallverdú és més jove i encara té temps per a continuar la seva lluita per situar la cultura catalana en un nivell semblant al de les principals cultures europees. En canvi, ja dins del segle XXI, l'autor s'adona que aquest somni es troba cada vegada més lluny de la realitat i que ell i les persones que han actuat per aconseguir aquest objectiu van desapareixent sense que les generacions més joves hagin heretat l'esperit combatiu. A més a més, quan escriu els dos últims dietaris, el context polític de Catalunya pot ser més desesperançador que el dels anys noranta perquè l'arribada al poder d'Esquerra Republicana de Catalunya no ha comportat el canvi de rumb en la normalització de la cultura catalana que ell es podria haver imaginat. Les cites següents demostren que la desesperació de Vallverdú el porta a afirmar que és impossible intervenir en el destí: «amb la nostra presència no hem canviat ni canviarem el ritme de les coses, ni l'ordre de l'univers, com en la nostra joventut ens pensàvem que s'esdevindria» (VALLVER-

DÚ: 2005, 177), i que la seva professió no és indispensable: «tant li farà, comptat i debatut escriure és una activitat innecessària. Innecessària perquè el món continuï caminant, no es tracta de cap combustible» (VALLVERDÚ: 2005, 218). Per tant, amb aquestes declaracions aconseguix subratllar tant l'absurditat del seu projecte personal, de la seva vocació, com del seu projecte col·lectiu.

Encara que Vallverdú no ha estat una figura política activa, en *Hora nona* i *Quasi nou llunes* exposa obertament la seva simpatia per ERC. En *Les vuit estacions* afirma el seu «refús a les afiliacions expresses i a l'acció pública» (VALLVERDÚ: 1991, 19), tot afirmant: «sóc profundament reaci a l'acció política. Opino que el joc polític canvia, destenyeix i desfigura la gent» (VALLVERDÚ: 1991, 3). Però més endavant recorre a la política com a últim mitjà per aconseguir el seu ideal perquè, malgrat l'entrada de ERC al poder i confiar que el govern socialista català de 2004 destensarà les relacions amb Madrid, s'adona que això no passa.

Els dos últims dietaris exposen el seu punt de vista sobre diferents etapes dels governs catalans i espanyols i les polítiques de la Unió Europea, i els retreu algunes accions que han dificultat la normalització de la cultura catalana. Per exemple, es queixa de l'autoritat de Madrid sobre Catalunya, de la falta de persistència dels catalans en la lluita contra l'espanyolisme i del tractament que la Unió Europea estableix amb els seus territoris. En *Quasi nou llunes* declara «estic admirat de la mansuetud amb què, si bé ho mirem, el govern de la Generalitat accepta les dilacions, trepitjades i evanescents promeses del govern de Madrid» (VALLVERDÚ: 2007, 113), mentre que en *Hora nona* confessa «viure tothora amb la impressió que [els governants de l'Estat] fan amb tu el que volen, que és ben poc el marge de maniobra que pots usar, resulta fatigós i enervant, i et deixa l'esperit adolorit» (VALLVERDÚ: 2005, 96); «Europa només reconeix estats [...]. I si pot ser, amb una sola llengua [...]. A l'Europa nova, o ets un estat o no ets res o quasi res, aquesta és la pura realitat. Així ha acabat aquell somni, aquella bella utopia de l'Europa dels pobles, l'Europa de les nacions» (VALLVERDÚ: 2005, 87).

A part de mostrar el posicionament polític de l'autor, en els dietaris també es disserta sobre la situació actual del català perquè la recuperació d'una llengua apta per a totes les funcions és un dels ideals

per als quals ha lluitat. Mirant el passat i el present, l'escriptor augura que serà difícil que el seu somni esdevingui realitat. En els següents exemples es dol particularment del retrocés de l'ús del català i del fet que la divisió terminològica actual entre català i valencià provingui d'una actitud tan diferent del posicionament comú entre parlants de diferents dialectes durant la seva època més combativa.

La llengua s'ha mantingut. Fins quan? La més gran decepció actual ha estat que l'extensió en el coneixement ha estat paral·lela i simultània al mateix temps amb la minva en l'ús social. [...] Jo no gosaria temptejar un pronòstic. Però no sóc optimista. Han de canviar encara molts plantejaments, regirar-se moltes actituds. I, com tots els de la meua generació, estic cansat d'esperar: porto dècades i dècades de vida caminant amb una sabata vella i una espadenya foradada (VALLVERDÚ: 2005, 100-101).

Quina diferència amb els darrers anys seixanta i tots els anys setanta del segle XX. Vivíem una ofensiva de recuperació, sorgida des de tots els pobles de parla catalana (VALLVERDÚ: 2005, 173).

En aquests textos es manifesta que la llengua no és l'únic element de la cultura que està reculant, ja que també es troben laments per la pèrdua de les tradicions en forma de preguntes com: «qui agafarà el toro per les banyes i ens tornarà al pessebre, al tió i als Reis, bandejant costums forans? I podrem algun dia esborrar l'horrible Halloween?» (VALLVERDÚ: 2007, 58).

A més de presentar la seva insatisfacció amb la situació de la política, la llengua i les tradicions, l'autor naturalment també opina sobre literatura. Per començar, es queixa sobre la falta de normalitat pel que fa a la debilitat de la tradició literària, perquè aquest fet li demostra que la tradició que ell havia intentat recuperar i enfortir continua xacrosa.

A partir de la dècada dels setanta, unes generacions joves, obertes a tendències innovadores, com era lògic, van ocupar llocs de la crítica, del periodisme, de la càtedra; però en comptes de vincular-se a les generacions anteriors, vull dir immediatament precedents, van trencar amarres, i ni tan sols van voler salvar allò que podia salvar-se de les lliçons anteriors (VALLVERDÚ: 2005, 223).

Els dietaris també transmeten la queixa per l'acceptació d'algunes traduccions de baixa qualitat perquè no valoren i desacrediten la feina dels traductors que van obrir camí en els anys seixanta: «volta pel món una plèiade de traductors a mig fer, que esguerren el panorama dels traductors conscients i amb expertesa» (VALLVERDÚ: 2005, 92). De fet, aquest fenomen està principalment causat pels canvis en el món editorial: molts editors s'han convertit en homes de negocis i tracten el llibre com a simple objecte comercial. Aquesta pèrdua de respecte per al llibre, el tractament d'aquest element com a producte mercantil i la seva substitució per altres formes de cultura o entreteniment més despersonalitzades demostren a Vallverdú el desconeixement actual sobre la importància que va implicar la presència de les publicacions en català. A més, en aquests dietaris també es té molt present que la reaparició del llibre en català —i sobretot la literatura per a nens— va simbolitzar la restauració de la cultura catalana malgrat la censura i els entrebancs de l'època. La presència física d'una publicació en aquesta llengua tenia un valor que anava més enllà de la qualitat literària, havia esdevingut un símbol. Ara, però, part de la societat ignora aquest fet i no es planteja que alguna vegada no hagi estat possible publicar en català. Fins i tot, la lamentació per la desmitificació del llibre en català també s'estén a qualsevol llengua perquè les noves tecnologies li han pres protagonisme i molta gent ja no l'aprecia com abans.

Finalment, en aquests dietaris també es destaca la falta de reconeixement d'alguns escriptors cabdals i la precarietat dels mitjans de difusió literària. Es relaciona la falta de valoració d'alguns autors i la deficient promoció de la literatura catalana perquè aquestes dues circumstàncies han afectat considerablement la carrera de Vallverdú. Encara que l'autor admet que la seva obra ha estat premiada, els circuits de crítica i divulgació no han estat suficients per a donar a conèixer i valorar figures com ell.

Parlava de la meua tasca llarga. Diria que de les més llargues i durables del panorama literari del nostre segle XX i el que toqui del XXI. De diplomes i de premis ja me n'han caigut, com de nomenaments, no és que em faci l'avi rondinaire. És que la cosa està mal muntada. No funcionen prou les antenes, hi ha massa gent ombrejada i inadvertida (VALLVERDÚ: 2007, 25).

A efectes més pràctics, també el preocupa que la curta permanència dels seus títols a les llibreries indica la poca petja que ha deixat en la societat. En el cas d'un escriptor que s'autoanomena de *literatura majoritària*, és a dir, no de literatura per a uns pocs, sinó per a un públic ampli, aquest sentiment encara s'aguditza més.

És colpidor pensar que un llibre teu sigui introbable a les llibreries [...]. No puc fer-hi res, estic mancat de cap possibilitat d'aturar aquest procés d'esborrament pel qual en un període de temps previsiblement no llarg, quatre títols infantils encara es mantindran en reedicions i dels altres setanta o vuitanta llibres escrits i publicats per mi, ningú no serà capaç de trobar-ne més enllà de mitja dotzena als Encants (VALLVERDÚ: 2005, 217).

Si el pes pesant de la premsa a Catalunya és en castellà, si la premsa en català és en mans poc partidàries d'oferir una plataforma sòlida i si els diaris i revistes en aquesta llengua que podrien crear diàleg dins la cultura no arriben a les masses, molts escriptors es troben silenciats. Per compensar aquesta falta d'iniciatives de difusió i d'atenció mediàtica i la tímida recerca acadèmica al voltant de la seva producció, els assajos de Vallverdú adquireixen el paper d'eina d'autopromoció. És a dir, la falta de premsa, crònica cultural, crítica literària que s'encarregui de certes funcions divulgadores dins de la cultura catalana provoca que la seva producció assagística —no tant en els dietaris com en les obres autobiogràfiques i reculls de premsa— inclogui explicacions sobre els seus llibres. El cas d'aquest autor arriba a extrems sorprenents amb títols com *Pelegrí dels mots*, un assaig en què es ressegueix tota la seva trajectòria literària i s'explica el context i les motivacions dels seus textos més representatius. Josep Maria Aloy ha estat un dels estudiosos que més s'ha dedicat a aquest escriptor i ha publicat un estudi biogràfic sobre ell, però Vallverdú s'adona que la seva obra no ha incitat la recerca que s'adequaria a un autor del seu calibre, i decideix treure a la llum assajos que en altres cultures serien plantejats per investigadors o periodistes culturals. D'aquesta manera, els llibres personals creen un joc de miralls amb la resta de la seva obra i ofereixen uns textos singulars i complicats de classificar perquè els títols ressenyats estan analitzats pel mateix escriptor.

Davant d'aquesta situació, en la qual diversos elements essencials encara coixegen, es pot afirmar que és difícil instaurar referents literaris, crear un fons d'autors i d'obres clàssiques, enfortir una tradició, crear un cànon, donar-se a conèixer a l'estranger, situar-se al mateix nivell que les cultures que descansen sobre un estat.

Després de resseguir la seva activitat literària i de contextualitzar les seves queixes, veiem que Vallverdú se sent frustrat perquè s'adona que els Països Catalans pateixen moltes deficiències que ell i els altres homes de lletres de la represa van intentar superar. I no sols això; ell té la impressió que les generacions posteriors no els han sabut prendre el relleu per continuar la tasca que ells havien emprès. I, per tant, aquest retrocés encara dificultarà més la normalització de la cultura catalana. En conclusió, els motius per tenir una visió de la vida desencisada no es troben tant en l'èxit de la seva literatura, en el seu projecte personal, sinó en el fet que el projecte col·lectiu no ha reeixit. Està desil·lusionat perquè les persones que, com ell, van actuar perquè el franquisme no aniquilés la cultura catalana no han vist el seu somni fet realitat; actualment molts aspectes de la cultura encara no s'han normalitzat i a Vallverdú no li passa desapercebut el fet més greu: és molt difícil que mai arribin a existir. En aquest panorama desolador, la immediatesa combativa pròpia dels dietaris serveix paradoxalment al Vallverdú ja ancià per a expressar el crit desesperat d'alerta encara ple d'energia.

BIBLIOGRAFIA

- ALOY, J. M. (1998): *Camins i paraules. Josep Vallverdú, l'escriptor i l'home*, Lleida, Pagès Editors.
- PERICAY, X. & F. TOUTAIN (1996): *El malentès del Noucentisme*, Barcelona, Proa.
- VALLVERDÚ, J. (1960): *El venedor de peixos*, Barcelona, Arimany.
- (1970): *Proses de Ponent*, Barcelona, Destino.
- (1991): *Les vuit estacions. Dietari 1988-1989*, Lleida, Pagès Editors.
- (2005): *Hora nona. Llibre de capvespres*, Lleida, Pagès Editors.
- (2007): *Pelegrí dels mots*, Lleida, Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

- (2007): *Quasi nou llunes*, Lleida, Diputació de Lleida, Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

ELS DIETARIS DE JOSEP VALLVERDÚ DINS LA SEVA PRODUCCIÓ ASSAGÍSTICA

Són dietaris les obres marcades amb un asterisc:

VALLVERDÚ, J. (1970): *Proses de Ponent*, Barcelona, Destino.

— (1983): *Indíbil i la boira*, Barcelona, Destino.

— (1989): *La lluna amb les dents: articles 1962-1988*, Lleida, Virgili i Pagès.

— (1991): *Les vuit estacions. Dietari 1988-1989*, Lleida, Pagès Editors.*

— (1993): *Entrada lliure*, Lleida, Pagès Editors.

— (1995): *Convidat a parlar*, Lleida, Pagès Editors.

— (1996): *Vagó de tercera*, Barcelona, Proa.

— (1998): *Garbinada i ponent. Els meus anys cinquanta*, Barcelona, Proa.

— (2000): *Desmudat i a les golfes*, Barcelona, Proa.

— (2005): *Hora nona. Llibre de capvespres*, Lleida, Pagès Editors.*

— (2007): *Pelegrí dels mots*, Lleida, Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

— (2007): *Quasi nou llunes*, Lleida, Diputació de Lleida, Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.*

— (2008): *Finestra i espill*, Juneda, Fonoll.